

Een reactie op een krantenartikel van
Cor Rodenburg (Nieuwsblad van het Noorden)

ALLE REDEN TOT TWIJFEL – VRAAGTEKENS BIJ HORNS BORDES-HYPOTHESE

Dit artikel is eerder verschenen in Archeoforum nr. 2, jaargang 2, 1997 (ISSN 1386-6095)

Frans de Vries

Zoals u in de twee hiervoor afgedrukte artikelen uit het Nieuwsblad van het Noorden kunt lezen, stelt journalist Cor Rodenburg dat ik in het artikel *Wat vond François Bordes van de Vermaning-artefacten?* (De Vries 1997) een hypothese gebruikt heb waarvan de waarde niet meer bepaald kan worden (een zgn. ad hoc-hypothese; zie Postma 1997). Ik zal mijn mening geven over deze inschatting van Rodenburg.

Voorts aandacht voor het derde argument uit mijn bovengenoemde publicatie: een bewijsgrond die Rodenburg in zijn artikel anders interpreteert dan ik bedoeld heb. Dit argument betreft de voor Bordes niet-optimale onderzoeksomstandigheden toen hij Vermaning-artefacten onder ogen kreeg in het huis van Wouters.

Ten slotte bespreek ik een aanvullend argument dat ik in mijn vorige artikel niet heb genoemd. Dit nieuwe argument betreft de in mijn ogen onjuiste wijze waarop Horn de centrale strijdigheid in het "Bordes-mysterie" verklaart: Horn zegt dat Bordes Vermaning-artefacten van onder meer Hijken (Dr.) als authentieke prehistorische artefacten determineerde, terwijl Bordes eerder – in onder meer een brief – identieke Vermaning-artefacten van Hoogersmilde (Dr.) vervalsingen had genoemd. De inadequate verklaring die Horn geeft voor deze discrepantie, is voor mij een extra reden om te twijfelen aan de juistheid van Horns inschatting van Bordes' mening over de Vermaning-artefacten.

Voor ik commentaar lever op bovengenoemde stelling van Rodenburg, voor alle duidelijkheid eerst een resumé van het 'Bordes-mysterie'.

De strijdigheid

Toen ik mijn artikel (De Vries 1997) schreef, had ik twee documenten ter beschikking waaruit blijkt dat Bordes twijfelde over de authenticiteit van de Vermaning-artefacten uit Hoogersmilde (Dr.). Deze twee bronnen zijn Van der Waals & Waterbolk 1973 (p. 104, noot 4) en een brief d.d. 10 juli 1976 van Bordes gericht aan Dick Stapert (zie De Vries 1997, p. 47).

In 1980 doet Bordes Nederland aan en bezoekt hij in huize Wouters enkele APAN-leden (Actieve Praktijk Archeologie Nederland). Hier laten deze amateur-archeologen aan Bordes onder meer Vermaning-artefacten zien, afkomstig van Hijken (Dr.), Eemster (Dr.) en Ravenswoud (Frl.). Deze artefacten zijn qua vormgeving en oppervlakteverschijnselen identiek aan de Hoogersmilde-artefacten waar Bordes eerder zijn wantrouwen over uitsprak. In het blad *Archeologische Berichten* (Horn 1980, p. 113) staat iets te lezen wat duidelijk in strijd is met bovengenoemde twijfel van Bordes: Horn zegt in dit artikel namelijk, zonder een spoor van twijfel, dat Bordes deze artefacten van Hijken, Eemster en Ravenswoud tijdens zijn bezoek aan de APAN-leden als authentieke midden-paleolithen zag. Ik denk dan: wat is hier aan de hand? Hoe is deze strijdigheid te verklaren? Over deze vragen heb ik mij in mijn Bordes-artikel geboegen. Maar heb ik mij daarbij bediend van een ad hoc-hypothese, of niet?

Afb. 1
**Een vuistbijl van Hijken uit de
collectie T. Vermaning**

Foto: CFD/Archeologisch Centrum
Groningen

Rodenburgs hypothese

In het hiervoor opgenomen artikel uit het Nieuwsblad van het Noorden schrijft Rodenburg het volgende:

“En wat Bordes – “die stenen zijn vervalsingen ” – betreft heb ik me gestoord aan de hypothese dat wanneer Bordes de APAN-stenen (uit de verzameling Vermaning) in alle rust thuis had kunnen bestuderen (hij had ze nu gezien bij Wouters met andere APAN-ners om hem heen en de stenen volgens APAN authentiek genoemd) hij mogelijk tot een ander oordeel zou zijn gekomen. “Het is de vraag of hij bij de APAN wel het achterste van zijn tong liet zien”. De man is dood, het artikel m.i. overbodig. En de hypothese (onbewezen veronderstelling) kan niet (meer) op onafhankelijke wijze op haar waarde worden beproefd.”

Rodenburg poneert hier de hypothese dat ik een ad hoc-hypothese heb gebruikt in mijn Bordes-relaas¹. Wat was ook al weer een ad hoc-hypothese? Postma (1997, p. 23) definieert het als volgt:

“We spreken van een ad hoc-hypothese, wanneer een hypothese wordt gebruikt om niet-verwachte of afwijkende verschijnselen te verklaren, terwijl deze hypothese vervolgens niet op onafhankelijke wijze op zijn theoretische of empirische waarde wordt beproefd. Het blijft vooral bij een stellingname.”

Voor ik toekom aan de vraag of ik “gezondigd” heb, is het zaak om eerst te kijken om welke hypothese het gaat in mijn artikel uit *ARCHEOFORUM* 1. Ik formuleerde in mijn artikel zelf strikt genomen geen hypothese, maar onderzocht de waarde van de hypothese van Horn. Hij omschreef zijn hypothese aldus (Horn 1980, p. 113):

“Afgaande op onze eigen waarnemingen, die nogmaals door Prof. Bordes zijn bevestigd, kunnen wij de artefacten onder punten 3 (=HIJKEN); (=EEMSTER) en 7 (=o.a. RAVENSWOUD van v.d. Poel) in de ‘Rapporten STAPERT-WATERBOLK’ van 10 en 18 maart 1975 genoemd – ook wat Bordes betreft – wel uit het rijtje van vervalsingen verwijderen. Maar ook dat wisten wij al jaren..... Merkwaardig is alleen dat Prof. Bordes stenen met gelijke kenmerken uit Hoogersmilde wel verdacht blijft vinden.”

Horn gaat in de laatste zin over de Hoogersmilde-artefacten in op de hierboven door mij genoemde strijdigheid. Op de verklaring die Horn geeft voor deze discrepantie kom ik in de paragraaf “Een extra reden tot twijfel” terug. Het gaat nu om Horns hypothese; ik noem deze de *Bordes-echtheidhypothese*: Horn zegt *zeer stellig* dat Bordes genoemde Vermaning-artefacten als echte Neanderthaler-artefacten had gedetermineerd en daarmee gebruikt hij de Franse archeoloog ter ondersteuning van zijn overtuiging dat de Vermaning-artefacten middenpaleolithen zijn.

In mijn artikel plaatste ik drie “vraagtekens” bij de juistheid van de stelligheid van Horns woorden en twijfelde ik aan de waarde van zijn Bordes-echtheidhypothese. Ik omschreef dat als volgt: “Mijn conclusie is dat het maar de vraag is of François Bordes zijn opinie over de Vermaning-artefacten gewijzigd had.” (p. 49). Ik zeg daarmee niet dat Horns hypothese geen waarde heeft. Wèl vind ik dat hij deze waarde te hoog aanslaat, zeker omdat ik het tegendeel van zijn hypothese, gegeven de informatie die ik toen had, minstens even waarschijnlijk vond.

Maar is mijn conclusie een ad hoc-hypothese? Om dat te bepalen, roep ik even de bovengenoemde definitie van dit ongewenste fenomeen in herinnering. Ook is de opmerking uit bovengenoemd citaat van Rodenburg nu van belang: “De man is dood, het artikel m.i. overbodig. En de hypothese (onbewezen veronderstelling) kan niet (meer) op onafhankelijke wijze op haar waarde worden beproefd.”

Dan zijn wij nu aangeland bij het beantwoorden van de twee kernvragen: 1. Heb ik de waarde van Horns hypothese op onafhankelijke wijze beproefd? 2. Is de dood van Bordes een onoverkomelijk beletsel voor toetsing van Horns hypothese? Om deze vragen te beantwoorden moeten wij kijken naar het *actuele kennisbestand* (Postma 1997, p. 28) dat ik tot mijn beschikking had toen ik het Bordes-artikel schreef. Tot dit kennisbestand behoorden onder meer de genoemde documenten waaruit blijkt dat Bordes de Hoogersmilde-artefacten wanstrouwde, het verslag van Horn over het bezoek dat Bordes bracht aan de APAN-leden, maar ook andere kennis. Deze “andere kennis” heb ik beschreven in de vorm van de drie “vraagtekens” (zie De Vries 1997, p. 48 en 49): het *slecht nieuws-argument*, het *gekleurd weergegeven-argument* en het *slechte onderzoeksomstandigheden-argument* (dit argument

wordt door Rodenburg anders weergegeven dan ik heb bedoeld; zie hiervoor de volgende paragraaf “Het derde argument”). Deze argumenten hebben stuk voor stuk een onderbouwing; deze heb ik evenwel niet in elk geval volledig uitgewerkt.

Omdat ik dit actuele kennisbestand als toetssteen heb gebruikt voor Horns hypothese, kan ik geen ad hoc-hypothese gebruikt hebben: immers ik heb de waarde van deze hypothese op onafhankelijke wijze beproefd, geheel conform bovengenoemde definitie van Postma. Het blijft in mijn publicatie, in tegenstelling tot Horns aanpak, niet bij een stellingname omdat ik de hypothese in onderzoek, toets aan het kennisbestand. De dood van Bordes, en daarmee bijvoorbeeld het niet-rechtstreeks kunnen vragen naar zijn mening, is misschien een hindernis, maar geen onoverkomelijke: er was voldoende informatie om de waarschijnlijkheid van de hypothese van Horn te bepalen.

Het enige wat dan nog overblijft is dat Rodenburg de vraagtekens die ik aandroeg, niet overtuigend genoeg vindt om de hypothese van Horn in twijfel te kunnen trekken. Hij denkt dan dus anders dan ik over de verklaringkracht van het kennisbestand dat ik gebruikt heb. Maar dat is, zoals hopelijk duidelijk is geworden, iets anders dan een ad hoc-hypothese toepassen.

Het aardige is dat de reactie van Stapert (zie in dit nummer van *Archeoforum*) op mijn Bordes-artikel, nieuwe gegevens bevat die lijken aan te geven dat mijn twijfel over de stelligheid en juistheid van Horns hypothese terecht was. In dat geval neemt de *waarschijnlijkheid* van mijn conclusie dus toe. Stel dat uit het artikel van Stapert het tegenovergestelde zou blijken. Ook dan zou mijn conclusie niet tot de ad hoc-categorie behoren: alleen het actuele kennisbestand dat ik hanteerde zou dan (deels) achterhaald zijn. Wel is het dan tijd zijn voor een teraardebestelling – op zich treurig, maar o zo gezond voor wetenschappelijke vooruitgang. Als een hypothese daarentegen, ook na nieuwe gegevens, een langer leven is beschoren, dan is dat vanuit een wetenschappelijk oogpunt vanzelfsprekend ook heilzaam: dan is het actuele kennisbestand ‘verstevigd’ en zijn we mogelijk weer een stapje verder op weg naar de meest aannemelijke (eind)conclusie.

Het derde argument

Het derde argument uit mijn artikel is anders bedoeld dan Rodenburg omschrijft. Rodenburg schrijft zoals wij in het hierboven genoemde citaat zagen het volgende over dit derde argument: “En wat Bordes – “die stenen zijn vervalsingen “ – betreft heb ik me gestoord aan de hypothese dat wanneer Bordes de APAN-stenen (uit de verzameling Vermaning) in alle rust thuis had kunnen bestuderen (hij had ze nu gezien bij Wouters met andere APAN-ners om hem heen en de stenen volgens APAN authentiek genoemd) hij mogelijk tot een ander oordeel zou zijn gekomen.”

Met dit derde argument heb ik niet bedoeld aan te geven, dat wanneer Bordes de artefacten in alle rust in Bordeaux had kunnen bestuderen, hij mogelijk tot een ander oordeel gekomen zou zijn. Wat ik wel aangaf is dat de onderzoekssituatie in huize Wouters verre van ideaal was. Het meest optimaal zou zijn geweest wanneer Bordes ruim de tijd had kunnen nemen voor zijn onderzoek van deze Vermaning-artefacten, zeg enkele dagen of weken, en hij daar een uitgebreid verslag over had kunnen schrijven. Tijdens een bezoekje aan amateur-archeologen vele stenen bekijken – Bordes kreeg naast de Vermaning-artefacten vele andere artefacten te zien (Horn 1980, p. 110) zodat elk artefact relatief slechts vluchtig bekeken kon worden – is echt iets anders dan de hierboven geschetste ideale onderzoeksomstandigheden.

Ik zeg daarmee niet dat Bordes bij optimale onderzoeksomstandigheden tot een ander oordeel gekomen zou zijn. Wel zeg ik: juich niet te vroeg en houdt er rekening mee dat even een middag stenen bekijken samen met APAN-mensen volstrekt iets anders is dan een gedegen onderzoek van de artefacten, zeker als dat plaatsvindt volgens de regels van het verijdend falsificationisme. Ook daarom lijkt mij de volledige afwezigheid van twijfel in het relaas van Horn niet op z'n plaats en vind ik dat hij te vroeg juicht – als er wat betreft de waarde van zijn hypothese al reden tot juichen is.

Een extra reden tot twijfel

Naast de drie argumenten uit mijn Bordes-artikel, is er een extra reden om te twifelen aan de juistheid van de echtheidshypothese van Horn; een reden die ik tijdens het schrijven van het Bordes-artikel over het hoofd zag – zie hier één van de gezonde werkingen van kritiek, in dit geval de kritiek van Cor Rodenburg.

Om het geheugen op te frissen nog even het citaat uit Horns verslag (Horn 1980, p. 113):

“Afgaande op onze eigen waarnemingen, die nogmaals door Prof. Bordes zijn bevestigd, kunnen wij de artefacten onder punten 3 (=HIJKEN); (=EEMSTER) en 7 (=o.a. RAVENSWOUD van v.d. Poel) in de ‘Rapporten STAPERT-WATERBOLK’ van 10 en 18 maart 1975 genoemd – ook wat Bordes betreft – wel uit het rijtje van vervalsingen verwijderen. Maar ook dat wisten wij al jaren..... Merkwaardig is alleen dat Prof. Bordes stenen met gelijke kenmerken uit Hoogersmilde wel verdacht blijft vinden.”

In dit verband is de laatste zin van dit citaat van belang, omdat Horn hier zegt dat Bordes identieke artefacten, namelijk die van Hoogersmilde (ook Vermaning), wel als vervalsingen ziet. Dat dit inderdaad het geval is staat te lezen in de brief van Bordes aan Stapert (De Vries 1997, p. 47). Wat Bordes in deze brief schreef is in strijd met Horns hypothese en met Horns overtuiging dat de Vermaning-artefacten authentiek zijn. Het ligt voor de hand dat Horn deze tegenstrijdigheid op een afdoende wijze moet verklaren, zeker als hij zijn mening zonder een sprankje twijfel of reserve presenteert. Hij verklaart deze discrepantie volgens mij echter niet op een bevredigende manier.

Horn voelt overigens wel de behoefte een balletje op te gooien om de tegenstrijdigheid te verklaren; ik noem het argument dat hij gebruikt om genoemde tegenstrijdigheid te verklaren het *naamgevoeligheid-argument*. Horn schrijft hierover (p. 113-114):

“Wij willen de lezer een vraag niet onthouden die zich steeds weer bij ons opdringt: Zouden de stenen van Ravenswoud, Hijken en Eemster ook ONVERDACHT zijn geweest als wij verteld hadden dat vitrinedoos II uitsluitend artefacten van Vermaning bevatte? Het zou namelijk niet de eerste keer zijn geweest dat beroemde archeologen wat “naamgevoelig” waren bij hun determinaties.”

Horn vervolgt met (p. 114):

“Prof. Bosinski verklaarde op zaterdag 27 mei 1977 eveneens ten huize van de heer Wouters, dat drie artefacten uit Drenthe, niet uit Hoogersmilde en Hijken, goede paleolithen en geen vervalsingen waren, ja dat ze er zelfs HEEL

ANDERS uitzagen dan de “vervalsingen” die hij uit de collecties Vermaning had onderzocht. Er is toen maar niet tegen de archeoloog verteld dat hij drie artefacten uit de collectie EEMSTER in handen had van Vermaning, die – zelfs ongezien – door STAPERT was vals verklaard.”

Horn suggereert met deze hypothese dat wanneer ze Bordes tijdens zijn bezoek aan huize Wouters wel gezegd zouden hebben dat hij Vermaning-artefacten voor zijn neus had liggen, Bordes deze stenen misschien als vervalsingen had gedetermineerd (dat had Bordes immers eerder gedaan met de Hoogersmilde-artefacten van Vermaning). Op zich is het al weinig zinvol dat Horn zich afvraagt of Bordes de stenen dan ook als authentiek gedetermineerd zou hebben, omdat de APAN-leden niet aan de Franse archeoloog vertelden dat Vermaning de vinder was. Dus Horns hypothese is niet getoetst toen dat mogelijk was, namelijk toen Bordes in hun midden was.

Daarnaast wordt in bovenstaand citaat de Duitse archeoloog Gerhard Bosinski van stal gehaald om de echtheid-hypothese overeind te houden en de naamgevoeligheid-hypothese te onderbouwen. En dat snijdt vanzelfsprekend geen hout: als Bosinski misschien naamgevoelig is geweest, wil dat nog niet zeggen dat dat ook geldt voor Bordes. Ik vind daarom dat Horn geen plausible onderbouwing geeft voor zijn hypothese en meen dat zijn naamgevoeligheid-argument van nul en generlei waarde is.

Horn poneert daarmee een ad hoc-hypothese, omdat hij zich slechts beperkt tot een stellingname; een onderbouwing waar mee te leven valt ontbreekt. Voorts laat Horn na het tegenovergestelde van de echtheid-hypothese, laat ik deze de *vervalsing-hypothese* noemen, en andere relevante hypothesen op hun merites te bekijken. Deze onjuiste onderbouwing van Horns hypothese levert een extra reden tot twijfel op over de juistheid van deze echtheid-hypothese.

Conclusies

De hypothese van journalist Cor Rodenburg dat ik een ad hoc-hypothese heb toegepast in mijn Bordes-artikel is volgens mij onjuist: ik heb de waarde van de hypothese van Horn over de meningsverandering van Bordes, gewapend met het actuele kennisbestand, op zijn waarde beproefd.

Wat Rodenburg eventueel wel zou kunnen tegenwerpen is dat hij mijn drie vraagtekens, die in dit nieuwe artikel inmiddels gezelschap hebben gekregen van een extra vraagteken, niet voldoende overtuigend vindt. Als dat na mijn nieuwe poging nog steeds het geval is, hoor ik graag waarop hij zijn oordeel baseert.

In mijn ogen is er alle reden tot twijfel als het gaat om de Bordes-echtheidhypothese van Horn; twijfel die nog versterkt wordt door de onjuiste argumentatiemethode van Horn. Horn gebruikt daarbij wèl een ad hoc-argument: het naamgevoeligheidsargument.

Uit de bijdrage van Stapert (zie het artikel hierna), maak ik op dat mijn twijfel terecht is geweest. Door de informatie uit dit artikel van Stapert lijkt het ‘Bordes-mysterie’ opgelost: Bordes zag ook na het bezoek in 1980 aan de APAN-leden de Vermaning-artefacten als falsificaties; van een meningsverandering is geen sprake. Of hebben anderen, bijvoorbeeld APAN-leden, nog troefkaarten in handen die mij van gedachten kunnen doen veranderen?

Noot

1 Als ik deze definitie van Postma toepas op bovenvermeld citaat van Rodenburg, dan is mijn inschatting en die van de “ad hoc-hypothesedetector” uit onze redactie, Lammert Postma, dat hij een ad hoc-hypothese toepast. Cor Rodenburg stelt namelijk iets, terwijl hij niet onderzoekt of zijn hypothese waar is. Maar goed, dat kan natuurlijk ook liggen aan het krappe keurslijf van de lay-out van de krant: hij moet zich natuurlijk houden aan een maximaal aantal woorden.

Literatuur

Horn, E. 1980. Ravenswoud Paleolithicum ja... (1966) ...neen... (1975).. ja... (1980). *Archeologische Berichten* 9, p. 104-114

Postma, L. 1997. De cirkel doorbroken. Een onderzoeksvorstel zonder cirkelredeneringen en ad hoc-hypothesen. *Archeoforum* nr. 1, p. 23-31.

Vries, F. de, 1997. Wat vond François Bordes van de Vermaning-artefacten? *Archeoforum* nr. 1, p. 45-49.